ئەدیب و هەسوارەی سۆشیالیستیی ئەمریکا!.. ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سەرمان(مەشخەڵ)

دەستپێکی ژیان و کار

هەڵمانووس و چیرۆکنووس و شانۆنامەنووس و هەڵژنامەنووس و شاعیر و داکۆکیکارێکی سەرسەخت لە مافەکانی کرێکاران و سۆشیالیزم، جاک لەندەن لە ١٢ی کانوونی دووەمی ١٨٧٦ لە سانفرانسیسکۆ لە ئەمریکا، لەدایکبووە. جاک بەمنداڵی کەسێکی زۆر شەرمن و هەستیار بوو. بەیەکەوە هەستی دەکرد تاکە هێگۆ بۆ قبووڵکردنی لایەن هاوتەمەنەکانییەوە، سەرکەوتنە، ئەمەش مانای ئەوە بوو کە دەبوو شتێکی بۆ بەرهەم بهێنێت شەرمنیش نەبوو کە نەتوانێت کار بکات و پارە پەیدا بکات. دەخی ناسەقامگیری دارایی خێزانەکەی وای لەکرد لە تەمەنی چواردە سالیدا واز لە خوێندن بهێنێت و لە دەورووبەری کەنارەکانی ئۆکلاند دەست بە کارکردن بکات. لەهەمان کاتیشدا سوودێکی باشی لە کتێبخانەی ئۆکلاند وەرگرت، جاک دەستی کرد بە قووڵبوونەوە لە مارکس و نیچە. لە نێوان تەمەنی پانزە بۆ هەژدە سالیدا چەندین کاری جۆراوجۆری کردووە. جاک لەندەن؛ سەرەڕای ئەوەی هەڵتیکردووە کاری تاقەت پرووکێن بکات بۆ باشترکردنی دەخی ژیانی. بەڵام لە تەمەنی نزدە سالیدا ناوی خۆی لە قوتابخانەیەکی ئامادەیی ئۆکلاند تۆمار کرد و بۆ وەرگرتنی خولێکی پێنج هەفتەیی، لە تاقیکردنەوەی وەرگرتن لە زانکۆی کالیفۆرنیا دەرچوو، ئەویش تەنها یەک وەرز دەوامی کرد، چونکە دەخی دارایی خێزانەکەی ناچاری کرد واز لە قوتابخانە بهێنێت و دەست بەکارکردن بکات. جاک لەندەن بەبۆ گومانە هیچ شتێک کەوتە کارکردن. جاک ئەوەندە هەژار بوو هەفتەی جارێک لە ماڵی کچەخۆشەویستەکەی (گڵفرەندەکەی) گۆشتی دەخوارد. لەساڵی ١٨٩٣ بەهۆی بەدەستهێنانی خاڵات لە هەڵژنامەی سەرلە بەیانیانی سانفرانسیسکۆدا بە چیرۆکی "گەردەلوول لە کەنارەکانی ژاپۆن، نامەی پشتیوانی پێگەیشت.(١)

جاک لەندەن بەپەروا جارێکی تر ئۆکلاند جێدەهێڵێت و زستانی ساڵی ١٨٩٧ لە ئۆلاسکا بەسەر دەبات، کە بەیار بوو بڕێکی بڕچاو لە بابەت بە چیرۆکەکانی داهاتووی دابین بکات. تا ئەو کاتە بەی دەرکەوتبوو

نووسین باشترین ڕێگایە بۆ بەدەستهێنانی بژێوی ژیان وەک سۆشیالیستێک لە ژێر سیستەمی سەرمایەداریدا .

جاک لەندەن لە ١٩٠٠ و ١٩٠٥ دووجار هاوسەرگیری دەکات. هاوسەری دووەمی یارمەتیدەر بوو بۆ ئیلهامبەخشین بۆ زۆرێک لەو کارەکتەرە ژنانەی کە دوواتر کەلە بەرهەمەکانیدا دەرکەوتن. جاک لەندەن لە تەمەنی ٣٠ ساڵیدا بۆ هەی بەرهەمە ئەدەبی و ڕۆژنامەوانییەکانی لە ئاستی نێودەوڵەتیدا ناسراو و ناوبانگی دەرکرد. هەرچەندە بۆ پەرەشەوە لەبارەی پرسیارە گەورەکانی ژیان و مردن و خەبات بۆ مانەوە بۆ کەرامەت و دەستپاکییەوە دەینووسی، بەڵام بەدوای ئاشتی و ئیلهامێکی بەدەنگیشدا دەگەڕا. چیرۆکەکانی سەرگەرمییەکی باڵا بوون کە لەسەر بنەمای ئەزموونەکانی خۆی بوون لە دەریا و لە خاکی یوکۆن و لە کێڵگە و کارگەکانی کالیفۆرنیا. نووسین و بەرهەمە ئەدەبییەکانی جاک لەندەن سەرنجی ملیۆنان کەسی لە سەرانسەری جیهاندا بۆ لای خۆیان ڕاکێشا.

جاک لەندەن و سۆشیالیزم

جاک لەندەن لە دایکی نەوەدەکان بوو بۆ سۆشیالیستێکی چالاک. لە کۆتایی ساڵی ١٨٩٥دا وتاری (سۆشیالیزم چییە؟)ی بۆ ڕۆژنامەی سانفرانسیسکۆ ئێکسامینەری نووسی،(٢) لە ساڵی ١٨٩٦دا ڕۆژنامەی (سانفرانسیسکۆ کرۆنیکڵ) چیرۆکێکی لەسەر "کۆمۆ سۆشیالیستەکە" باڵاوکردەوە. جاک لەندەن نە بیرمەند و نە سۆشیالیستێکی ڕۆشنبیر بوو، بەڵکوو سۆشیالیزمەکەی جاک لەندەن لە ئەزموونی ژیانییەوە گەشەی کرد. وەک لە وتارەکەیدا بۆ ناوی (چۆن بووم بۆ شۆسیالیست) ڕوونی کردووەتەوە، (٣) بۆچوونەکانی لە ژێر کاریگەری ئەزموونگەلێکن لەگەڵ کەسانێک کەلە قووڵایی ململانێ کۆمەڵایەتی ژیاندا بوون. لە ساڵی ١٨٩٦ پەیوەندی بە پارتی کرێکارانی سۆشیالیستییەوە کرد کە دانیال دی لیۆن سەرکایەتی دەکرد و دواتر لەو ساڵەدا نامەیەکی لە ڕۆژنامەی (ئێکلانت تایمز)دا (٤) باڵاوکردەوە و داوای لە خوێنەران کرد کە کتێبی سەرمایەی مارکس بخوێننەوە. جاک لەندەن لە پارتی سۆشیالیست جیابووەوە و پەیوەست بوو بە باڵی یوجین دێبس و لە ساڵی ١٩٠١دا وەک کاندیدی پارتی

سۆشیال دیموکرات بە سەرکی شارەوانی ئۆکلاند خۆی کاندید کرد و نزیکەی ٢٤٥ دەنگی بەدەستهێنا. دوای چەند ساڵێک جارێکی دیکە خۆی کاندید کردەوە و دەنگەکانی چوار هێندە زیادیان کرد. هەرچەندە باسی کاندیدی سۆشیالیستی بە پۆستی سەرکایەتی دەکرێت، بەڵام ژیانی سیاسی جاک لەندەن هەرگیز لەم دوو هەوڵە بە سەرکایەتی شارەوانی؛ تێپەڕی نەکرد. لەوانەیە ئەمەش لەبەر ئەوە بێت کە هەندێک لە نامەکانی خۆی بەناوی هەرچیت هەیە بە شێوەی واژوو کرد و وتاری لەسەر دزەویی سەرمایەداری پێشکەش کرد و جۆختی لەوە کردەوە کە (قازانجی زیادە قازانجی نەدراو بووە.) لە ساڵانی سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بە بزووتنەوەی سۆشیالیستی ئەمریکیی نووسی و پەیامەکەی لەئاستێکی بەربڵاودا بڵاوکردەوە و میراتێکی ئەدەبی گەورەی بەجێهێشت کە جێماوەر بتوانن لێدەوری هەڵخڕێن.
جاک لەندەن لە ساڵی ١٩٠٥ کەمپەینی سۆشیالیستی نەوان کەڵەڕەکان بە بانگەشەی سۆشیالیزم لە نێو خوێندکارانداد امەزراند. جاک لەندەن لە زانکۆکانی هارڤارد و یەڵ و زانکۆکانی تری ئایڤی لیگ سیمیناری دەگرت و پەیامی خەباتی چینایەتی بڵاوکردەوە. لە کتێبی "شتێک لە ئایداهۆی ژیو" (١٩٠٦) بەرگری لە سەرکردەکانی فیدراسیۆنی کرێکارانی کانەکان ەڵژئاوا ولیەم هایوود و چارڵز مایەر کرد کە دەستگیرکرابوون و بە ئیعدام ئامادەکرابوون.(٥) ەڵمانی پاژنەی ئاسنینی لە ساڵی ١٩٠٨دا سەرهەڵدانی فاشیزمی لە ئەمریکادا نیشانداوە کە لە کۆتاییدا لەلایەن پاڵەوانێکی سۆشیالیستییەوە ئازادکرا. نازییەکان لە ساڵی ١٩٣٣دا ئەم بەرهەمە و بەرهەمەکانی دیکەی کە مەیلی سۆشیالیستییان تیایدا بڵا بوو، سووتاند، بەڵام لەگەڵ ئاوڕدانەوە چیرۆکە سەرگەرمییەکانی لەندەنیان قەدەغە نەکرد.
جاک لەندەن وەک کارکتەری ئاڵەز دەمەنتەوە. ئەو سۆشیالیستێک بوو کە زۆر ماندوو بوو بە بەدەستهێنانی بژێوی ژیان، بەڵام بوو بە یەکێک لەو نووسەرانەی کە زۆرترین مووچەی سەردەمی خۆی وەردەگرت؛ نووسەرێک کە زەمینەی شکاند بە هەبوونی کەسانی غەیرە سپی پێست وەک پاڵەوان لە هەندێک کتێبدا و لەگەڵ ئاوڕدانەوە ئاپارتهایدا کە جۆهەرەکەی ەڵگەزپەرستییە ەڵت دەکاتەوە. هەروەها جاک لەندەن بە بیروباوەڕە سۆشیالیست و جیهانبینییە ەادیکاڵەکەی داکۆکی لە گەڵانکاری کەمەڵایەتی و سیاسی دەکرد. ئەو وتاردەرێکی بەتوانا بوو، وەک وانەبێژێک لەسەر سۆشیالیزم و بابەتەکانی تری ئابووری و سیاسی جێی پەسەند بوو. زۆربەی خەڵک جاک لەندەنیان بە هەمایەکی زیندوو بە ژیانەکی ئازاد و دادپەروەر دەزانی.

جگە لە پابەندبوونەکانی بە نووسین و وتاردان، جاک لەندەن لە ساڵی ١٩١٤ بووە پەیامنێری جەنگ لە مەکسیک، ڕۆژی سەربازانی ئەمریکا و کەشتیەکانی هەزی دەریایی لە ئاپۆینی ڤیلا کارانزادا ڕووماڵ دەکرد. لەندەن تا کۆتایی دەیەی نۆوتەکان وازی لە هەموو سیاسەتێکی چالاکانەی سۆشیالیستی هێنا. لە ساڵی ١٩١٤ لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا پشتگیری لە لایەنی هاوپەیمانان کرد. لە سەرەتای ساڵی ١٩١٦ دەستی لە پارتی سۆشیالیست کێشایەوە، لەندەن لە نامەی دەستەکارکێشانەوەی خۆیدا بە ڕوونی ئاوڕی خستەوە کە دەستبەرداری بیروباوەڕی سۆشیالیزم نەبووە، ئەو هەرگیز وازی لە سۆسیالیزم نەهێنا و دەیوت (من باوەڕم وایە کە چینی کرێکار، بە خەباتکردن، بە تێکەڵبوون و ڕێکخۆتن لەگەڵ دوژمن، دەتوانێت خۆی ڕزگار بکات.)

ژیانئاوایی

دوای جیابوونەوەی لەگەڵ پارتی سۆشیالیستی، جاک لەندەن لە ساڵانی کۆتایی ژیانیدا زیاتر لە هاوڕێ سیاسییەکانی دابڕاوە و تەندروستی جەستەیی لەندەنیش خراپتر بوو. لە تەمەنی ٣٧ ساڵیدا، ئەو جەستە بەهێزەی لە گەنجیدا کە زۆر شانازی پێوە دەکرد، ئاوساو و چڕچ و لۆچی تێکەوت و پێش سەردەمی خۆی پیر بوو. جومگەکانی بەهۆی ڕەماتیزمەوە ئازاریان دەدا و تووشی یوریمیا بوو و گورچیلەکانیشی لەکار کەوتن. پزیشکەکان داوایان لێکرد کە خووی کارکردن و خراکی بگۆڕێت و هەموو بەکارهێنانێکی کحولی ڕابگرێت و وەرزشی زیاتر بکات، ئەو ڕەتیکردەوە. ئاگەر شتێک هەبێت، فشاری پابەندبوونە دارایەکانی بە یارمەتیدانی هاوڕێ و کەسوکاری و کۆشە تەندروستییەکانی وای لێکرد خۆنی گەورەتر ببینێت و کاری قورستر و خراتر بکات. بەڕام ڕەتیکردەوە ڕۆڵو و نەریتی خۆی بگۆڕێت. ئەو بەردەوام بوو لە جگەرەکێشان و بەردەوام شەکێت بوو و ئازاری هەبوو. جاک بەردەوام بوو لە نووسین کە ڕۆژانە هەزار وشەی بە بە گوداندە شوێن و ئەرک و تەندروستی، دەنووسی. جاک لەندەن لە ٢٢ی

تشرینی دووەمی ١٩١٦ لە تەمەنی ٤٠ ساڵیدا لەناو ماڵی خۆی ژیانئاوایی کرد کە ئۆگۆری ئاوە هەیە کە ژەمی زۆری مارفین، بە هەڵکەوت یان بە ئەنقەست، بەشدار بووبێت لە مردنیدا. بەمەش هەموو جیهان بە مردنی ئەم نووسەرە مەزنە غەمبار بوو.
مردنی جاک لەندەن هەشتا مشتومڕی لەسەر. کەسێکی کحولی و ئالوودەی دەرمانی ئازارشکێن بوو، بەدەست چەندین نەخۆشی جەراوجۆرەوە دەیناڵاند، بەڵام تا دوا ڕۆژی ژیانی کەسێک بوو پڕ بوو لە پلانی بۆڕانێ و سزای بۆئەندازە گەورە بە داهاتوو. زۆرێک لە سەرچاوەکان مردنەکەی تا ئێستاش بە خەکوشتن وەسف دەکەن. بەڵام پەڕەچێت ئەمە جگە لە دەنگۆیەک هیچیتر نەبووبێت. لە بەڵگەنامەی مردنیدا هەکارەکەی بە یوریمیا هاتووە کە لەکارکەوتنی گورچیلەیە. وەکیلی ئەدەبیی جاک لەندەن (ئیرڤینگ شڕپرد) کە چەند هەفتەیەک پێش مردنی سەردانی کردبوو، ڕایگەیاند کە جاک لەندەن وتوێتی (من پڕم باشترە بسووتێنرێم نەک ببم بە گرد و تەز. ئەرکی مرۆڤ ئاوەیە بژی نەک بوونی هەبێت. من پڕم باشە پریشکەکەم لە ئاگرەکی دروشاوەدا بسووتێت نەک بەهەی ڕەگی وشکەوە بخنکەم. من پڕم باشە نەیزەکەکی نایاب بم لە هەر گردیلەیەک لە دروشاوەییەکی شایستەدا نەک هەساریەکی خاوتوو بم. هەمیشەیی ئەرکی مرۆڤ ئاوەیە کە بژێت نەک بوونی هەبێت.)
جاک لەندەن سەرەتای تەمەنی کورتی، میراتکەی ئەدەبی مەزن و کاریگەری لەپاش بەجما کە ئیلهام بەخشە بە خوێنەران و نووکانی داهاتوو. کتێب و نووسینەکانی قسە لەسەر خەبات و تەکۆشانی چینایەتی و هەستی دادپەروەری دەکەن لە کەمەڵگەیەک کە دادپەروەری تێدا نییە.

ئامادەکردن و وەرگێڕانی لەئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)
٢٢ ی تشرینی دووەمی ٢٠٢٤

پەراوێز و سەرچاوەکان :
(١) سایتی تیفیدانسەر بیرکردنەوە هەڵەمەکییەکان لە سەردەمی دیجیتاڵیدا ١٣ ی کانوونی دووەمی ٢٠٢٤
https://teifidancer-teifidancer.blogspot.com/2024/01/the-life-and-legacy-of-socialist.html?spref=fb&fbclid=IwY2xjawGuMqFleHRuA2FlbQIxMQABHaUEGE_UdUxcjibgdNZO90ILFHBEfflmavGb-PRKkhJDW3DLyc8vRAO5iA_aem_mNXzN1J0viWZP-Aak9RXBA
(٢)ڕۆژنامەی سان فرانسیسکۆ ئیکسامینەر ڕۆژنامەیەکە لە

سانفرانسیسکۆ و دەوروبەری لە ویلایەتی کالیفۆرنیا دابەشکراوە و لە ساڵی ١٨٦٣وە بەاودەکرێتەوە. سەرەتا بەناوی دیموکراتیک پرێس دامەزراوە و پاشان ناوکەی گرانی بەسەردا هاتووە.
(٣)جاک لەندەن لەم وتارەدا ئینتمای خۆی بە بیروباوەڕی سۆشیالیستی و هەکارەکانی پشت ئەم ئینتمابوونە نیشان دەدات. بە زانیاری زیاتە لەسەر ئەم وتارە خوینەر دەتوانێت سەردانی ئەمبەستەرە بکات.
https://www.online-literature.com/london/3875/
(٤)ڕۆژنامەی (ئەکلاند تایمز)؛ ڕۆژنامەیەکی هەفتانە بوو ژمارە یەکی لە ٢٩ ی ئەیلوولی ١٩٢٣ بەاوکراوەتەوە. ڕۆژنامەکە زیاتر بایەخی بە کێشە و گرفتەکانی ئەفیریقی ئەمریکییەکان دەدا. ئەم ڕۆژنامەیە لە کالیفۆرنیا دەرچووە و ساڵی ١٩٩٩ لە بەاوبوونەوە وەستاوە.
(٥)ولیەم هایوود و چارڵز مەیەر؛ دوو ئابووری فیدراسیۆنی کرێکارانی کانەکانی ڕۆژئاوا و یەکێتیی کرێکارانی پێشەسازی جیهان بوون کە بەتاوانی کوشتنی حاکمی ئایداهۆ لەساڵی ١٩٠٦ زیندانی کرابوون.